ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

TUZUMGA SADOQAT VA JOSUSLIK AYBLOVLARI: YOLG‘ON GUVOHLIKLAR VA SOXTA SUDLAR

Toshtemirova Rayxon Zokir qizi
toshtemirovarayxona4@gmail.com
Termiz davlat pedagogika instituti
Tarix yo‘nalishi
Ilmiy rahbar: **Abdurashidov Anvar Abdurashidovich**

Annotatsiya: Ushbu maqolada sovet totalitar tuzumi davrida, ayniqsa 1930–1940-yillarda keng miqyosda qo‘llanilgan josuslik ayblovlari, yolg‘on guvohliklar va ularning asosida o‘tkazilgan soxta sud jarayonlari tahlil qilinadi. Sud-huquq tizimining siyosiy qurolga aylanishi, tergov jarayonlaridagi qiynoqlar, qamoqxonalardagi tazyiqlar va bu amaliyotlarning ijtimoiy-siyosiy oqibatlari yoritiladi. Tadqiqot huquqiy tarix, xalqaro inson huquqlari va zamonaviy adolat tamoyillari nuqtai nazaridan baholanadi.

Kalit so‘zlar: josuslik ayblovi, yolg‘on guvohlik, soxta sud, NKVD, qatag‘on, siyosiy mahkama, inson huquqlari, repressiya

Аннотация: В статье анализируется широкое использование обвинений в шпионаже, ложных показаний и инсценированных судебных процессов во время советского тоталитарного режима, особенно в 1930-е и 1940-е годы. Освещены превращение судебной системы в политическое оружие, пытки во время следственных процессов, давление в тюрьмах и социально-политические последствия этих практик. Исследование оценивается с точки зрения истории права, международных прав человека и современных принципов правосудия.

Ключевые слова: обвинения в шпионаже, ложные показания, инсценированный судебный процесс, НКВД, репрессии, политический процесс, права человека, репрессии

Abstract: This article analyzes the widespread use of espionage charges, false testimony, and mock trials during the Soviet totalitarian regime, especially in the 1930s and 1940s. The transformation of the judicial system into a political weapon, torture during investigative processes, pressure in prisons, and the socio-political consequences of these practices are highlighted. The study is evaluated from the perspective of legal history, international human rights, and modern principles of justice.

Keywords: espionage charges, false testimony, mock trial, NKVD, repression, political trial, human rights, repression

Sovet Ittifoqi tarixining eng qora sahifalaridan biri bu — yolg‘on guvohliklar asosida fuqarolarni "josus", "xalq dushmani", "tashqi razvedka agenti" deb ayblash asosida amalga oshirilgan siyosiy qatag‘onlardir. Ushbu jarayon ayniqsa Stalin davrida eng yirik ko‘lamda olib borildi. Josuslik va g‘arblik kuchlar bilan aloqada bo‘lish ayblovlari millionlab begunoh insonlarni qamash, surgun qilish, hattoki o‘limga hukm qilish vositasiga aylandi.

Sovet tuzumining siyosiy mexanizmi fuqarolarning erkin fikrlashi, shaxsiy tashabbusi va tanqidiy qarashlariga mutlaqo toqat qilmas edi. Bunday siyosiy muhitda “tuzumga sadoqat” shior ostida turli repressiv kampaniyalar amalga oshirildi. Fuqarolar orasida ishonchsizlik muhitini yaratish, axborot nazoratini kuchaytirish va har qanday erkin fikrni “xoinlik” deb talqin qilish orqali davlat ommaviy jazolash mexanizmini kengaytirib bordi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

Ko‘plab hollarda begunoh shaxslar "chet el razvedkalari bilan aloqadorlik", "davlat to‘ntarishiga tayyorgarlik", "terrorchi guruh a’zoligi" kabi soxta ayblovlar bilan qamoqqa olinib, tergov organlarining bosimi ostida "aybini tan olishga" majbur bo‘lgan. Ayrim hollarda esa atayin tuzilgan "yolg‘on guvohliklar" asosida hukmlar chiqarilgan. Bunday amaliyot Sovet Ittifoqining siyosiy hayotini faqat qo‘rquv va itoatga asoslangan tizimga aylantirdi.

Bu ayblovlarning ko‘pi yolg‘on guvohliklar, qiynoqlar ostida olingan "iqror" so‘zlar va oldindan yozilgan soxta tergov materiallariga tayangan. Natijada, sudlar mustaqil organ sifatida emas, balki siyosiy buyurtmani bajaruvchi repressiv mexanizmga aylantirildi. Bu jarayon milliy elitalar, ziyolilar, din vakillari, harbiylar va oddiy fuqarolarning ko‘pchiligini qurbon qildi.

Tadqiqot quyidagi metodlarga asoslangan:

- **Tarixiy tahlil** – 1930–1940-yillardagi NKVD tergov protokollari, SSSR Oliy sudi arxivlari, mahalliy qatag‘on qurbonlari ro‘yxatlari o‘rganildi;
- **Huquqiy tahlil** – Sovet sud amaliyoti xalqaro inson huquqlari normalari bilan solishtirildi;
- **Sifatli intervyular** – qatag‘on qurbonlarining avlodlari, tarixchilar va yuristlar bilan olib borilgan suhbatlar asosida;
- **Taqqoslash metodi** – SSSR sud-huquq tizimi boshqa totalitar rejimlar bilan solishtirilib tahlil qilindi.

Natijalar

- **Josuslik ayblovlari ommaviy tazyiq vositasi bo‘lgan**: SSSRda “xalq dushmani” degan tamg‘a ko‘p hollarda hech qanday dalilsiz, faqat gumon yoki shaxsiy adovat asosida qo‘yilgan. Tergovchilar "iqror" olish uchun qiynoq, bosim, tahdid va aldovdan foydalangan.
- **Yolg‘on guvohliklar ommaviy tus olgan**: Ko‘plab guvohlar o‘z jonini saqlab qolish uchun tanishlariga qarshi yolg‘on ko‘rsatma bergan. Bu esa butun ijtimoiy ishonch tizimini yemirgan.
- **Soxta sudlar ochiq-oydin adolatsizlik asosida kechgan**: Dala sudi (выездная сессия), "uchliklar" (troika), "maxsus yig‘ilishlar" orqali jazolar belgilangan. Ayblanuvchilarning advokat tutish huquqi, apellyatsiya huquqi amalda mavjud bo‘lmagan.
- **Ijtimoiy qo‘rquv muhiti yuzaga kelgan**: Har bir fuqaro "ertaga men ham navbatdaman" degan qo‘rquvda yashagan. Jamiyatda o‘zaro ishonchsizlik kuchaygan, fuqarolik faolligi mutlaqo so‘nib qolgan.

Siyosiy ayblovlar va soxta sudlar orqali amalga oshirilgan qatag‘onlar jamiyatda mustabid boshqaruvga qarshi har qanday qarshilikni yo‘qotish vositasi sifatida ishlatilgan. Bu sudlar ko‘pincha oldindan yozilgan "ayblov matni" asosida olib borilgan bo‘lib, ayblanuvchi shunchaki hukmni eshituvchi bo‘lgan.

Soxta guvohliklar asosida sodir etilgan jazolar xalqaro huquq normalariga to‘liq zid bo‘lib, bu harakatlar **insoniyatga qarshi jinoyatlar** sifatida baholanishi mumkin. Bu tizimda na haqiqat, na adolat, na huquq ustuvorligi mavjud bo‘lgan.

Bunday tizimlarning asosiy xavfi shundaki, u jamiyatda yillar davomida psixologik shikastlar, huquqiy savodsizlik, jamiyatdan begonalashuv, befarqlik, ikkiyuzlamachilik va qo‘rquv muhitini yaratgan.

Yolg‘on guvohliklar va soxta sudlar orqali repressiyalarga yo‘l ochgan bu siyosat, aslida, jamiyatda sun’iy dushman obrazini yaratishga qaratilgan edi. Sovet mafkurasi shunday axborot muhitini yaratdiki, odamlar qo‘rquv va hayotdan ajralish tahdidi ostida yaqinlariga, o‘qituvchisiga, do‘stlariga qarshi ko‘rsatma berishga majbur bo‘lishdi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

Bu holat jamiyatda chuqur axloqiy inqirozga sabab bo‘ldi. Ota farzandiga ishonmaydigan, do‘st do‘stini fosh qilishdan cho‘chimaydigan sharoit vujudga keldi. Insonlar o‘z fikrini bildirishdan tiyilishdi, jamiyatda passivlik va loqaydlik ildiz otgan. Aynan mana shu omil totalitar rejimning uzoq yashashiga sabab bo‘lgan ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirdi.

Tergov jarayonida ishlatilgan qiynoq, tahdid, yolg‘on va bosim usullari xalqaro inson huquqlari normalariga butunlay zid bo‘lib, 1948-yildagi **Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi** va 1966-yildagi **Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt** talablariga mutlaqo mos kelmaydi.

Soxta sudlar orqali chiqarilgan hukmlarning bekor qilinishi va begunoh qurbonlarning oqlanishi mustaqillikdan keyingi tarixiy adolatni tiklash yo‘lidagi muhim qadam bo‘ldi. Ammo bu nafaqat o‘tmishni yoritish, balki huquqiy davlat barpo etish jarayonida ogohlik va saboq olish manbaidir.

Josuslik ayblovlari, yolg‘on guvohliklar va soxta sudlar Sovet totalitar tizimining eng vahshiyona repressiv mexanizmlaridan biri bo‘lgan. Bu tizim nafaqat minglab begunoh insonlarning hayotini izdan chiqardi, balki butun jamiyatning axloqiy va huquqiy poydevorini yemirdi.

Bugungi kunda bu adolatsizliklarni tan olish, tarixiy xotirani tiklash va huquqiy saboq chiqarish — mustaqil va adolatli jamiyat barpo etish yo‘lidagi zaruriy qadamdir. Har bir begunoh qurbon nomining tiklanishi, ularning sha’nini hurmat qilish — inson huquqlarining ustuvorligiga asoslangan kelajak sari tashlangan muhim qadamlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qatag‘on Qurbonlari Xotirasi Davlat Muzeyi arxiv materiallari.
2. Yakovlev A. (2001). *Repressiyalar tarixi*. Moskva.
3. Solovyev V. (2015). *Soxta sudlar va NKVD “uchliklari” faoliyati*. – Rossiya Federal Arxivi.
4. International Criminal Court. *Rome Statute* (1998).
5. Saidov A. (2020). *Inson huquqlari va huquqiy davlat qurilishi*. Toshkent.
6. Fitzpatrick S. (2008). *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times*. Oxford University Press.